

Monografier

The Dynamics of Law-Making:
A World History

Arne Jarrick & Maria Wallenberg
Bondesson

Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets
Akademien, 2018, 435 p.

This book by Arne Jarrick and Maria Wallenberg Bondesson is a large-scale undertaking. It is no less than “a study of the regulation of human interaction through times and cultures, as mirrored through the history of law-making.” At the same time, the authors wish to “improve the methods for such studies” and to study “the cultural dynamics of human society, as reflected in all efforts laid down through the ages to come to grips with kinds of conflictual traffic going on between humans.” To paraphrase Charles Tilly, the work is “hugely comparative” in both time and place, encompassing a period of almost four thousand years, from roughly eighteenth century BC (from the Code of Hammurabi) until today (the Swedish Code of 1998), as well as a wide range of geographical regions from China and India to Europe. This brave attitude deserves to be lauded.

The authors use written laws as their material. They believe they can do this as laws “signify an explicit regulation of human interaction” clearer than any other source. They “testify to a conscious attempt at a lasting regulation of this interaction.” Jarrick and Wallenberg Bondesson focus on laws dealing with personal injuries and death as well as property loss and property damage. They define law as “a set of either officially made or officially authorized regulations of the social interaction among

a certain agglomeration of humans who are commonly subjected to the authorize rule of those in charge of setting up or approving these regulations.” This definition is comprehensive and well-formulated, although the English language here presents us with its inherent difficulties. It is important to bear in mind that the authors study “law codes,” statutes or written laws (*lag*, *Gesetz*, *loi*) but not what is commonly understood as “law” in English. Law is a broader term than *lag* or *Gesetz*, as law in addition to written statutes also includes other modes of normativity usually gathered under terms such as *rätt*, *Recht*, *droit*, and *derecho* in continental languages. Law in this sense is notoriously difficult to define. These differences in definitions, in Western legal scholarship, have led to the basic division between natural law, legal realism, and legal positivism. This observation in terms of terminology is not a minor detail, as we shall see shortly.

The codes observed include the Babylonian laws of Upit Ishtar and Hammurabi, the Chinese Tang Code, the Russian *Russkaia Pravda*, and the Penal Code of Napoleon. One wonders why the Jewish “codes” are included, as their origins and formation differ greatly from the other research objects. If the Code of Maimonides is included, why not also, for instance, Gratian’s *Decretum*? Both are essentially private compilations (and selections) of authoritative texts, which are structured according to a certain logic. However, their origins were not “official” in any way.

The main results of the work are interesting, although not particularly surprising. The authors demonstrate how lawmakers have always dealt with “similar problems of human conduct and misconduct, despite

huge cultural and temporal differences” between the lawmakers. Jarrick and Wallenberg Bondesson identify seven major trends of “normative and judicial change.” They include the trend of going from inequality to equality, from privileges to individual rights, and from harsh to lenient punishments. Again, a terminological remark is in place. I would not talk about “normative” change in general, as the study only deals with written law, nor would I talk about “judicial” change, as the study does not observe legal practice. According to Jarrick and Wallenberg Bondesson, the history of codes also testifies to the so-called curvilinear mode (from lenient punishments in ancient societies to harsh punishments at the beginning of the modern period and then back to more lenient sanctions). The codes change from “loosely organized to increasingly structured,” from less abstract to more abstract, and “towards ever higher degrees of complexity.” This is not a new observation and – although the authors do not discuss this – the reasons for these changes are obvious. They are related to the centralization of political power in the early modern period and, from the nineteenth century onwards, legal positivism. During the nineteenth century, systematized written law takes the leading role in all Western legal systems, although what is systematized in common law is often case material and not statutory law. The positivist trend then reaches non-Western countries such as Russia, China, and Japan, with varying results.

Jarrick and Wallenberg Bondesson make a strong claim for comparative studies. According to them, it is “scientifically legitimate and fruitful to try to understand, compare and contextualize law codes from cultures at very long cultural and temporal distances from each other.” I endorse their view, but at the same time, contextualization is the greatest weakness of the book. Criticizing a work of this magnitude for not contextualizing its research objects, the codes, properly may come across as

unfair. However, one can hardly research law codes (while keeping in mind the research goals of Jarrick and Wallenberg Bondesson) without placing them in a larger context of normativity. Law codes always interact with legal practice, which either obeys the codes or not. We cannot know which without consulting archives, if available. Law codes and legal practice also interact with legal scholarship, if such exists, as has been the case in the West since ancient Rome. Legal codes, observed in the study of Jarrick and Wallenberg Bondesson, also interact with other pieces of legislation, which sometimes cover large areas of behavior under scrutiny in this book. A case in point is the “police” (*Policey*, *politia*) of the early modern period. Police (or later, towards the end of the nineteenth century, “police law”) was a major legislative vehicle through which lawgivers at all levels (emperors, kings, towns) attempted to influence the course of societal change. It is sufficient to mention another obvious lack of context: the Chinese codes were mainly directed at the bureaucracy, and the scope of Chinese law (*fā*) was mainly limited to what today’s Westerners would classify as criminal and administrative law. A large part of Chinese normativity, however, belonged to the area of *li*, or Confucian morality.

It is important that the reader keeps the limitations of the book in mind. The book tells us a great deal about how lawgivers at different times have wished to use large pieces of written law (“codes”) as a means of regulating social life. Already this represents an achievement, and not a small one. The book tells us less about which other legislative means lawgivers may have used to further their goals, and it tells us next to nothing about the role of the codes in interactions with other modes of normativity at different times and in different societies. Jarrick and Wallenberg Bondesson’s work is not to be read as a general presentation of global legal history.

Heikki Pihlajamäki

Krigets fångar och änglar. Svenska hjälparbetare under första världskriget

Per Allan Olsson

Historiska Media, 2018, 331 s.

I det internationella hjälparbetets historia betraktas första världskriget på många sätt som en brytpunkt. Det totala krigets mänskliga lidande och därmed hjälpbehov var av en sådan omfattning och karaktär att det krävde nya typer av humanitära insatser för både krigsfångar och civila. Historikern Branden Little har formulerat det som att krigets ”dynamic of destruction” (ett begrepp han hämtat från historikern Alan Kramers prisade bok från 2007 med samma titel) också genererade en ”dynamic of salvation”, i vilken inte minst de neutrala länderna fann en uppgift och roll. Per Allan Olssons *Krigets fångar och änglar* ger ett exempel på denna historia, svenska Röda Korsets stora insats för krigsfångar i Ryssland 1915–20. Som Olsson skriver blev första världskriget i all sin tragedi också en sprängbräda för det neutrala Sverige som humanitär nation. Trots det är den första stora svenska humanitära insatsen i krigstid betydligt mindre känd och utforskad än till exempel de vita bussarna under andra världskriget. Olssons bok är så vitt jag vet det första nyare verk som försöker kartlägga och teckna den invecklade historien för en bredare svensk publik och är därmed ett viktigt pionjärarbete.

Före 1915 var svenska Röda Korsets internationella erfarenheter få och begränsade; nu kastades de neutrala svenskarna rakt in i krigets kaos. Uppskattningsvis närmare två och en halv miljon krigsfångar från östfronten väntade desperat på hjälp i miserabla läger där svält, kyla, hetta, ohyra, sjukdomar och tvångsarbete var vardag. Brott mot Haagkonventionen var legio och dödstalen betydligt högre än för andra länders krigsfångar. För många var Röda Korset de enda som förmedlade mat, kläder, medicin, sjukvård, kontakt med

omvärlden och kanske medmänsklighet. Titeln ”änglar” syftar på hur de svenska hjälparbetarna därför uppfattades och benämndes av krigsfångarna själva. Det gällde särskilt den kändaste av delegaterna, Elsa Brändström, i samtiden känd som ”Sibiriens ängel”, ett tillnamn hon själv ogillade.

I bokens centrum står dock två andra hjälparbetare, Anna Linder och Sven Hedblom. Olsson följer deras öden kronologiskt från tsardömetts sista dagar över de ryska revolutionerna och inbördeskrigets terror, som efterhand gjorde hjälparbetet allt farligare och omöjligare. Hedblom avrätades tillsammans med en norsk kollega 1918, summariskt anklagade för spioneri. Linder överlevde och kom, sist av alla tillsammans med Brändström, hem till Sverige först sommaren 1920. Hon blev senare bland annat hedersdoktor i Uppsala för sina insatser.

Det är en dramatisk historia och man förstår att Olsson har fascinerats av den. Som läsare är det dock lätt att fara vilse i alla turer av hjälpsändningar, truppförflyttningar, fångtransporter och regimskiften längs transsibiriska järnvägen och plötsligt befinna sig på ett stickspår på tajgan, likt tåget med den flyende vite ledaren Aleksandr Koltjak och 29 vagnar med den ryska guldreserven. Tjeckerna som lovat föra honom i säkerhet undan bolsjevikerna bytte snart både honom och guldmetall mot fri lejd till Vladivostok och vidare hem till det nya Tjeckoslovakien. Koltjak sköts senare av Röda armén.

Bokens fokus på dylika osannolika men sanna händelser och på delegaternas personliga öden är både en styrka och svaghet. Olsson berättar och han berättar väl, men han analyserar och syntetiserar inte och går inte heller in i diskussion med tidigare forskning på området. Författaren berättar till exempel bara helt kort att det ryska imperiet var fullkomligt oförberett på de jättelika mängder krigsfångar som togs 1914 och 1915, vilket i viss mån (och med stor misstänksamhet) öppnade fältet för frivil-

ligorganisationer. Den större bilden av ”det humanitära kriget” och krigsfångeproblematiken får man emellertid söka på annat håll, hos forskare som Annette Becker, Gerald H. Davis, Uta Hinz, Heather Jones, Reinhard Nachtigal, Alon Rachamimov, Matthew Stibbe med flera.

Mer problematisk är dock i mina ögon Olssons ambition att rekonstruera sina huvudpersoners upplevelser av missionen. Även om fakta stämmer med källorna tar sig författaren friheten att tolka de historiska personernas känslor, tankar och till och med samtal, också då dessa inte kan finnas bevarade. Eftersom noter saknas är det också omöjligt för läsaren att bedöma vad som är belagt och vad som är fri gestaltning. Ibland, särskilt i bokens början som skildrar Linders liv i Sverige före avresan till Ryssland, blir det också mer fänigt än levande, i formuleringar som ”Anna och Adolf smektes av förändringens ljummaste vindar” (s. 15).

Berättelsen bygger i huvudsak på de berörda personernas arkiverade brev, rapporter, anteckningar, dagböcker och minnesböcker, samt i viss mån sekundärlitteratur. Till forskaren förfång saknas en ordentlig arkivförteckning och en kommenterad bibliografi. Det är synd, inte minst eftersom Olsson uppenbarligen har använt sig av mindre tillgängliga ryska källor och samarbetat med ryska historiker.

Samtidigt vore det orättvist att bedöma Olssons bok som ett historievetenskapligt verk. Författaren är journalist, dramatiker och själv verksam inom internationella Röda Korset. Det torde ha gett honom en särskild förståelse för hjälparbetets komplexitet och problem och jag hade gärna sett att han diskuterat Rysslandsinsatsen 1915–20 i relation till andra historiska exempel och nutida operationer. Den politiserade aspekten av den föregivet neutrala krigsfångehjälpen – som den starka tyskvänligheten hos delegater som Linder (personlig vän till drottning Victoria) och expeditionens chef Gustaf Hallström – problematiseras inte, inte heller klassaspekten.

Den problematiken är ännu aktuell, liksom frågan om Sveriges internationella roll som självpåtagen humanitär stormakt och neutraliteten som identitet och retorik.

Något som Olsson däremot delvis berör är genusaspekten. Röda Korset blev för många förmögna kvinnor som Linder och Brändström en möjlighet att delta i offentligheten och engagera sig i kriget; 96 procent av Röda Korsets medlemmar var vid den här tiden kvinnor. Även om männen satt på de ledande posterna var det ofta kvinnorna som styrde på fältet, vilket bland andra Hallström bittert beklagade. I slutändan innebar krigsåren, som många forskare noterat, en ”feminisering” av den humanitära sektorn. Inte minst i USA spelade Röda Korset en central roll i massmobiliseringen av hemmefronten, i synnerhet av kvinnorna.

Röda Korset vann enorm popularitet och prestige för sitt arbete under kriget. 1917 fick organisationen Nobels fredspris, det enda fredspris som delades ut under krigsåren. Samtidigt fanns det redan då kritiker som menade att Röda Korset tvärtom aktivt bidrog till att hålla krigsmaskineriet igång genom att rehabilitera soldater tillbaka till fronterna, att den genom att ge kriget ett ”humanitärt” ansikte legitimerade och förlängde det. Den tesen har sedan drivits av bland andra historikern John F. Hutchison, som tidigt argumenterade för en mer kritisk historieskrivning än Röda Korsets egen.

Sammantaget är *Krigets fångar och änglar* en bok som på ett lättillgängligt, kunnigt och välskrivet vis uppmärksammar en spännande, delvis bortglömd del av första världskrigets svenska och transnationella historia. Det är en historia som även vore värd ett eller flera forskningsprojekt, vilket också är på gång. Som historikern Heather Jones konstaterar i sin artikel om krigsfångar i *1914–1918-online: International Encyclopedia of the First World War* (2014) var krigsfångenskapen en lika viktig erfarenhet av det första totala kriget som skyttegravarna, både vad gäller antalet

drabbade och nya föreställningar om staters rätt att internera och betvinga dem som betraktades som "fienden".

Lina Sturfelt

När Konfucius kom till FN.
Peng Chun Chang och FN:s
förklaring om de mänskliga
rättigheterna

Hans Ingvar Roth

Dialogos, 2016, 294 s.

Peng Chun Chang tillhör historiens bortglömda märkesmän. Han var vice ordförande i den FN-kommission som utarbetade den *Allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna* (UDHR) som antogs av FN:s generalförsamling den 10 december 1948. Andra deltagare i arbetet, som kommissionens ordförande Eleanor Roosevelt, den franske juristen René Cassin och den libanesiske filosofen Charles Malik, har i olika sammanhang utförligt berättat om sina insatser och blivit vederbörligen hyllade: Cassin fick Nobels fredspris 1968; Malik utnämndes till hedersdoktor vid 50 olika universitet, vilket lär vara världsrekord. Chang, däremot, har fått mycket liten uppmärksamhet.

Med sin lärorika och välskrivna bok, som nu också finns tillgänglig i engelsk översättning (*P.C. Chang and the Universal Declaration of Human Rights*, University of Pennsylvania Press, 2018) visar Hans Ingvar Roth att Changs betydelse för UDHR är större än vad hittills framgått, men även att Chang var en intressant, mångtydig personlighet. Boken har också två åtskilda delar; en om Changs liv och personlighet, en om hans bidrag till UDHR.

Bokens biografiska del ger en spännande inblick i ett liv i skärningspunkten mellan kinesiska och västerländska intellektuella traditioner. Chang, som föddes 1892, växte upp i Tianjin i nordöstra Kina i en förmögen familj med starka kulturella intressen och en kosmopolitisk livsstil. Changs

utbildning kom att inkludera långa vistelser vid amerikanska universitet. Under slutet av 1910-talet bedrev han doktorandstudier vid Columbia University i New York. Hans främsta inspirationskälla var John Dewey, pedagog och pragmatistisk filosof i C.S. Peirces och William James efterföljd. 1922 disputerade han på en lovordad avhandling om utbildningsreformer i Kina.

Men akademiska studier var inte allt för Chang. Han hade ett stort teaterintresse, skrev själv flera pjäser, engagerade sig i klassisk kinesisk teater och turnerade med en teatertrupp. Politiskt intog han en militant patriotisk hållning som gjorde att han 1937 tvingades fly landet sedan hans hemstad Tianjin ockuperats av japanerna. Han var på många punkter kritisk mot Chiang Kai-shek och Kuomintang-regimen men gick ändå in i dess utrikestjänst. I början av 1940-talet tjänstgjorde han som beskickningschef, först i Turkiet och sedan i Chile. 1946 kom han så till FN och engagerades som vice ordförande i den kommitté som under Eleanor Roosevelts ledning skulle utforma UDHR. Med hänsyn till utbildning och professionella erfarenheter var han väl skickad för uppgiften.

Skildringen av Changs liv är, skriver Roth, en rekonstruktion utifrån "skärvor" eftersom Chiang efterlämnade ytterst lite som kunde belysa hans liv och personlighet. En av dessa skärvor har Roth själv varit med om att skapa. Genom en omfattande e-postkorrespondens med Changs yngste och ende kvarvarande son, Stanley, född 1928, har han fått viktig information både om Changs yrkesliv och om honom som familjefader.

Stanley hyste beundran för faderns yrkesmässiga insatser, inte minst arbetet med UDHR, men bekänner också att han ofta var rädd för sin far, och att han under en stor del av sitt liv hatade honom. Orsaken verkar ha varit att Chang, som långa tider var borta från familjen, var hård och krävande mot sin son och även agade honom. När sonen behövde stöd och uppmuntran svarade fadern med att

klandra honom för rädsla och osäkerhet. Chang var enligt sonen präglad av sin uppväxt i ett patriarkalt och nationalistiskt samhällsklimat och han var dessutom, fortfarande enligt Stanley, ”bigott och hade fördomar om mer än man kan tänka sig”.

Det brast, konstaterar Roth, i samstämmighet mellan liv och verk. Chang levde inte alltid upp till sina etiska ideal, i synnerhet inte i rollen som familjefader. På det professionella planet var Chang en briljant och mångsidig person, som alltid tog avstånd från auktoritära synsätt och utvecklade en humanistisk, socialliberal grundsyn. Men på det personliga planet var han alltså snarast en illustration av de nedärvda attityder som hans humanistiska övertygelse hade att kämpa mot.

Arbetet med UDHR rymde, menar Roth, tre stora utmaningar. Den första var att förklara varför man skulle förfärdiga ett dokument vars främsta syfte var att skydda människan mot grymheter som hon själv skapat. Chang citerade gärna den skotske poeten Robert Burns sorgesång från 1785 ”Man was made to mourn” med raderna ”Man’s inhumanity to man/ Makes countless thousands mourn!”. Det var ord som den som just upplevt andra världskrigets illdåd lätt kunde instämma i och samtidigt var det ord som väckte tvivel om den meningsfulla i att skriva en förklaring om de mänskliga rättigheterna: Vad kunde en sådan göra för intryck på dessa vilddjur i människohamn? Changs svar var att människonaturen inte bara rymmer bestialitet utan också förmåga till medkänsla och medmänsklighet. Den sidan av människonaturen benämnde Chang med ett kinesiskt ord hämtat från Konfucius och Mencius läror, nämligen *ren*. I UDHR:s slutliga utformning var det framför allt orden *conscience* och *brotherhood* som anknöt till Changs tankar om *ren*, och de fick sin plats i förklaringens första paragraf:

All human beings are born free and equal in dignity and rights. They are endowed with reason and conscience and should

act towards one another in a spirit of brotherhood.

Författargruppens andra utmaning gällde implementeringen: Hur skulle dokumentets principer kunna omsättas i praktisk handling i en värld utan gemensam regering eller stark universell organisation? För Chang innebar implementering inte bara att ta emot klagomål för brott mot rättigheterna och straffa förövarna. I pedagogen John Deweys anda menade Chang att UDHR skulle förverkligas genom utbildning; dess viktigaste funktion låg på det pedagogiska och psykologiska planet. I detta avvek han från uppfattningen att förklaringsuppgift var att skydda den enskilda människans integritet och frihet mot en maktthungrig stat. Roth konstaterar att de två synsätten kan, och bör, förenas. Rättighetsförklaringen måste ses som riktad både till staten och till den enskilda människan, som både ett politiskt och ett pedagogiskt dokument.

Den tredje utmaning som Chang och hans medförfattare ställdes inför var att nå enighet om deklarationens innehåll i en värld präglad av religiös och ideologisk mångfald. Den möjlighet Chang valde var att undvika metafysiska premisser. Han menade att det föga lönade att spekulera om Guds existens eller människans vadan och varthän och han avvärjde alla försök att smuggla in metafysiska element i förklaringen. Han menade att om UDHR skulle locka till läsning och reflektion runt om i världen måste den rensas från begrepp och formuleringar som bjöd in vissa och utelöt andra. Men inget politiskt eller filosofiskt program kan klara sig utan premisser. I UDHR:s fall tycks de stå att finna i två centrala ord i den nyss citerade första paragrafen, nämligen förnuft och samvete. De står för två egenskaper som alla människor förutsätts besitta och som rätt använda ger UDHR ställning som den grundfredliga och rättvisa samhällen måste bygga på.

Det är tankeväckande att följa Roths kunniga redogörelse för Changs tankar

kring arbetet med UDHR och att ta del av hans analys av Changs dispyter med kollegerna i författargruppen. Problemen de brottades med är sorgligt aktuella. Changs humaniserande pedagogiska projekt tycks mer angeläget än någonsin idag, när nationalistiska politiska ledare som öppet ignorerar de mänskliga rättigheterna vinner väljarnas sympati. De kan finna stöd hos politiska filosofier som utgår från att det inte finns några allmängiltiga moraliska normer och att det enda verkligt betydelsefulla rättesnöret är den egna gruppens behov och intressen. I dagens värld är det nödvändigt att på ett uttömmande och begripligt sätt förklara varför de som tänker så har fel.

Karl Molin

Avhandlingar

Mellan flykt och förändring.
Utopiskt platsskapande i
1970-talets alternativa miljö

Kristoffer Ekberg

Studia Historica Lundensia, 2016, 245 s.

Kristoffer Ekbergs avhandling behandlar den rörelse som har benämnts ”gröna vägen” eller ”alternativrörelsen” i Sverige. I avhandlingen studeras grupper som genom olika boendekollektiv försökte förverkliga drömmen om ett nytt framtida hållbart och ekologiskt samhälle. Ekbergs benämning på dessa grupper är ”de alternativa”, eftersom de själva såg sig som just alternativ till det etablerade samhället. Tidsmässig avgränsning är andra hälften av 1970-talet, en period då många kollektiv startade och då grupperna, enligt Ekberg, fick störst medial uppmärksamhet. Tidigare forskning har främst fokuserat på idéer och historiska relationer, Ekberg tar i stället utgångspunkt i de alternativs praktiker och försöken att förverkliga den utopiska drömmen i nuet. Med avstamp i bland

annat Ruth Levitas utopibegrepp menar Ekberg att utopi ska förstås som ”det som inte är” och som varande i konflikt med existerande samhällen. Relationen mellan utopin (drömmen) och utopism (skapandet) och det begär som utopin skapade är central i avhandlingen. Ytterligare teoretiska perspektiv är platsskapande och relationella perspektiv på rörelse och plats, vilka ses som sätt att koppla samman den mer abstrakta teoretiska utopismen med en konkret nivå, skapandet av en specifik plats. Det relationella perspektivet innebär att kollektiven förstås som processuella och varande i kontinuerlig tillblivelse. Kollektiven var därmed inte det givna slutmålet för grupperna.

Det första empiriska kapitlet tar utgångspunkt i begreppet ”prefigurativ politik” och undersöker olika gruppers försök att skapa det önskade samhället. Resultatet visar att grupperna inte ville vänta utan försökte förverkliga det utopiska samhället på plats. Något som i sig skulle bidra till att skapa ytterligare begär, menade anhängarna. I nästa kapitel undersöks de alternativs platsskapande genom begrepp som närhet och distans, flykt och förändring, samhörighet och separering samt relationen mellan stad och landsbygd. Ekberg problematiserar samtidens kritik mot de alternativa för att vilja ”lämna politiken” och ”stå utanför” och menar att de alternativa snarare skapade en kritisk distans till staden, som ofta betraktades som livsfientlig, och närhet till landsbygden, som betraktades som en mer god och möjlig plats att leva det alternativa livet på. De alternativs platsskapande bör därmed förstås som en politisering av landsbygden. Landsbygden betraktades dock delvis med en kolonialiserande och romantiserande blick och ofta som en ”tom” plats som skulle fyllas med de alternativs värld.

Kapitel 4 fokuserar på praktiker och maktrelationer samt hur relationen mellan personligt och politiskt kunde ge upphov till spänningar och konflikter i grupperna. Det var genom en rad praktiker såsom

stormöten och gemensamt ägande som man skulle "bli alternativ". Inställningen till teknik var ambivalent och det fanns en strävan att komma bort från hierarkier och att arbeta för att skapa en ny, känslomässig gemenskap. Utifrån uppfattades grupperna ofta som traditionella medan de alternativa själva såg sig som progressiva. Konflikt kunde dock uppstå, menar Ekberg, när alla inte var lika villiga att tala öppet om sina känslor eller när någon kände "fel", då kunde öppenheten i stället upplevas som tvång. I det sista empiriska kapitlet står samarbete och kontakter mellan olika kollektiv och nätverk i centrum. Ekberg visar att grupperna inte var så isolerade som samtidigt ofta framställde det utan att de skapade relationer med andra grupper, även internationellt, vilket bidrog till en gemensam kollektiv identitet, där solidariska relationer hade stor betydelse. De alternativa hade kontakt med olika urfolk, vilka ofta romantiserades, något som i samtiden kritiserades för kulturell appropriering. Men kapitlet visar att det också fanns ett ömsesidigt samarbete mellan dessa grupper.

Det är en intresseväckande och perspektivrik avhandling som vidgar föreställningarna om de alternativa. Ekberg analyserar innovativt sitt material med hjälp av en rad teoretiska begrepp, vilket bidrar till att skapa nya förståelser av de alternativa och sökandet efter nya sätt att leva. Tidigare forskning har ofta förstått dem som "drömmare" och isolerade från samhället och praktikerna har därför inte tolkats som politiska. Men om politik förstås som försök till samhällsförändring kan de alternativas försök att skapa ett nytt samhälle och hitta nya former för gemenskap i allra högsta grad förstås som politiskt. Även den temporala aspekten i Ekbergs analys är intressant. De alternativa identifierade sig både med förfluten tid och praktiker som ansågs ha gått förlorade, men också med framtiden och nya praktiker. Ekberg analyserar främst kollektivens samtida relationer, detta för att de alternativa ofta

har betraktats som just otidsenliga och bakåtsträvande. Detta är en bra ambition, men avhandlingen hade möjligen tjänat på att även analysera relationer till tidigare idéer och praktiker i historien. Jag saknar länkarna bakåt i tiden, något som kunde ha gett ytterligare dimensioner till den temporala aspekten och till hur historien också existerar i nuet, inte minst eftersom så många av de idéer som förs fram har djupa historiska rötter.

Det är inte helt tydligt vilka kriterier som har använts för de grupper som studeras i avhandlingen och därmed finns viss oklarhet runt vilka grupper som inte ingår. Här hade jag önskat ett tydligare resonemang om urvalet samt konsekvenser av dessa val. Ytterligare en avgränsning i avhandlingen som hade tjänat på att diskuteras ytterligare är relationen mellan det gemensamma och det individuella. Ekberg menar att han främst vill undersöka det gemensamma hos de alternativa, vilket jag förstår som en strävan att förstå grupperna inom ramen för kollektiva sociala rörelser och som ett sätt att politisera deras handlingar och inte se dem som uttryck för individuella drömmar. Även detta är en god ambition som Ekberg lyckas väl med. Att rörelsen var heterogen är otvetydigt och därmed blir det intressant att undersöka vad som är gemensamt. Samtidigt hade jag gärna sett en diskussion av det specifika hos de olika grupperna. I avhandlingen betraktas ju konflikter som en viktig aspekt för utopism, sociala rörelser och förändring. I hur stor utsträckning är det som lyfts fram som gemensamt representativt och i hur stor utsträckning är idéer och praktiker uttryck för olika gruppers specifika önsningar? I detta sammanhang hade jag även gärna sett en utförligare diskussion av hur politik definieras i avhandlingen eftersom politik är ett så centralt tema. Min sista invändning gäller dikotomin mellan idé och praktik. Visserligen betonas att idéer och praktik inte ses som åtskilda utan att de är "intimt sammanlänkade" (s. 36) ändå är det framför allt platsskapande praktiker

och handling Ekberg vill studera. Här önskar jag att relationen mellan idé och praktik hade utvecklats mer. Ekberg menar att livet i kollektivet, praktiken, formade människors idéer men även det motsatta förhållandet bör väl ha gällt? Dessutom är det i hög grad både idéer och praktik som faktiskt studeras, inte minst genom de intervjuer och programtexter som analyseras. För att ha fokus på praktiker och skapandet av fysiska platser saknar jag även beskrivningar av de platser som studeras: Hur såg platsen ut? Vilka var där? Vilken betydelse hade materialiteten i form av hus, gårdar, geografiskt läge? Hur såg landsbygden ut där platsen skapades? Jag antar dock att detta vore svårt mot bakgrund av att källmaterialet inte inrymmer sådana beskrivningar.

Avslutningsvis vill jag igen lyfta fram avhandlingens förtjänster. Studien har många styrkor och är ett mycket intressant och värdefullt bidrag till svensk samtidshistorisk forskning. Styrkan ligger i den rika och innovativa analysen och i användandet av en rad olika teoretiska begrepp. Ekberg undersöker hur de alternativa i praktik och idé försökte skapa ett nytt samhälle i nuet. De alternativs praktiker och deras translokala och globala relationer lyfts som betydelsefulla. Samtidens tolkningar av de alternativa som isolerade och avskärmade från samhället visar på föreställningar om staden som centrum och landsbygden som perifer, isolerad och otidsenlig, föreställningar som synliggörs och problematiseras i avhandlingen. Detta ger ny förståelse till de alternativs utopiska platsskapande och till vad som kan betraktas som politisk handling.

Helena Hill

Som folk är mest. Könsideal i svenska kontaktannonser 1890–1980

Josefin Englund

Uppsala universitet, 2018, 249 s.

Vad är det för idealbild av sig själva kvinnor respektive män målar upp när de söker efter en partner? Och vad är det för idealpartner de efterfrågar? Och hur förändras dessa ideal över tid?

Det är frågor Josefin Englund vrider och vänder på i sin avhandling. För att undersöka detta tar hon sig an kontaktannonser, ett forum där idealbilderna måste koncentreras till så få ord som möjligt. Englund har studerat 5 000 av dessa komprimerade, längtansfyllda rop efter en partner och kartlagt hur de sökande beskriver sig själva samt vad de önskar hos den andra.

För kartläggningen har Englund definierat sex huvudkategorier, såsom försörjaregenskaper, föräldraegenskaper, hem- och hushållsegenskaper, kroppsliga egenskaper, intressen och fritidssysselsättningar och personliga egenskaper. Med utgångspunkt i att kvinno- respektive mansideal skapas i såväl relation till varandra som till samhället har hon konstruerat en fyrfältsmodell, där aspekterna "man finnes", "kvinna sökes", "kvinna finnes" och "man sökes" undersöks och jämförs.

Resultaten är intressanta, om än inte alltid oväntade. Till exempel finns det en tydlig förändring från yttre attribut, som exempelvis ekonomiska förhållanden, till inre attribut, som exempelvis att vara känslig. Likaså får fritidsintressena efter 1950 en allt mer dominerande roll, liksom att en allt mer påtaglig individualisering gör sig synlig i annonserna.

Andra resultat är lite mer anmärkningsvärda, som att utseendet verkar ha förlorat betydelse över tid och att önskemålen om foto var vanligast i de tidiga annonserna (s. 104). Det ligger naturligtvis också i linje med att idealet flyttat från yttre till inre egenskaper, men jag kan inte låta bli att se

fram emot en uppföljare som sträcker sig fram till vår tid. Måhända är jag fördomsfull, men jag har ett intryck av att utseende gjort en ny entré som betydelsefullt.

Källmaterialet är utmärkt, metoden är välvald, undersökningen är omsorgsfullt gjord och resultaten är intressanta. Ändå är framställningen problematisk, och det främst av två skäl.

Det första rör dispositionen. Efter en ganska lång bakgrund och redovisning av källmaterialet kommer ett hundra sidor långt kapitel som redovisar de empiriska resultaten. Kapitlet är uppdelat i de sex undersökningskategorierna, men redovisningen är rent deskriptiv; kontinuerlig analys och kontextualisering saknas. I det följande kapitlet redovisas resultaten igen, men nu kronologiskt. Valet att först ge en bakgrund, sedan redovisa resultaten tematiskt och därefter kronologiskt gör att avhandlingen till stor del består av upprepningar.

Detta medför att avhandlingen ger intryck av att inte vara riktigt färdig. En bearbetning av dispositionen, där de sex kategorierna hade fått utgöra egna kapitel och där bakgrunden och den kronologiska redovisningen arbetats in i dessa hade gett avhandlingen en helt annan analytisk skärpa och den hade då kunnat avslutas med ett resonemang kring hur de förändringar – och i vissa fall brist på förändringar – som tydligt redogörs kan förklaras.

Redovisningen av tidigare forskning är nästa problemområde. Jag ska erkänna att jag är dåligt insatt i forskningen om kontaktannonser, men jag är tämligen säker på att marken inte är obeträdd. Till exempel kommer jag att tänka på Kristina Engwalls *Drömmen om den rätta* (2005). Här begränsas dock forskningsläget i stort sett till svenska undersökningar av genusrelationer. Det forskningsläge som finns ägnas också mest åt en redovisning av vad tidigare forskare skrivit. Här saknar jag en diskussion av hur olika forskare förklarat de förändringar de sett i genusrelationerna och hur Englund ställer sig

till de olika förhållningssätten. Likaså är den avslutande diskussionen mest ägnad åt att redovisa hur Englunds resultat står sig mot tidigare forskares. Här borde det ha funnits en mer övergripande diskussion: På vilket sätt bidrar den här undersökningen till vår förståelse av genusrelationer och hur kan resultaten förklaras i ett större sammanhang?

Avhandlingens syfte är ”att ge en bild av hur könsideal uttrycks av vardagens män och kvinnor under nittonhundratalet”. Det är också vad Englund gör. Men jag hade gärna sett att hon också hade vågat ge sig på att förklara varför förändringar av könsidealen äger rum.

Sammanfattningsvis kan sägas att Josefin Englund har valt ett minst sagt spännande ämne för sin avhandling – säkert ett ämne som kan väcka intresse bland allmänheten. Källmaterialet och tiden som undersöks är intressanta, metoden är välvald och resultaten väl redovisade. Studien är också tryfferad med illustrativa citat och tydliga diagram. Dispositionen lämnar dock en hel del att önska. En tematisk disposition med kontinuerliga analyser hade gett en helt annan stuns åt undersökningen.

Brita Planck

The Old, the New and the Unknown: The Continents and the Making of Geographical Knowledge in Seventeenth-century Sweden

Charlotta Forss

Iloinen tiede, 2018, 305 s.

Under 1600-talet vidgades inte bara världen för européer utan den tog även – ibland – märkliga former. Detta blir tydligt i läsningen av Charlotta Forss avhandling. Den behandlar geografisk kunskapsproduktion, kartmakare och resenärer som med sina tankar eller fötter röde sig över den kända världen samt funderade över den okända

världen. Deras texter och bilder syftade till att förklara världen för människor i Norden och utgör det huvudsakliga källmaterialet i avhandlingen. Huvudfrågan kretsar kring frågan om hur världen betraktades under förmodern tid. Forss beskriver 1600-talet som en formativ period för Europa, en tid då den geografiska kunskapen ökade snabbt och där denna nya kunskap diskuterades och värderades av en rad olika aktörer. Framför allt är det en tid då geografiska traditioner sattes i dialog och ibland konflikt med varandra. Religiöst och politiskt definierade geografier tog plats vid sidan av grekisk-romerska antika (gamla) geografier samt de europeiska upptäckarnas och kolonialprojektens nya geografier. Kvar fanns de ökända geografierna, platser i världen som väntade på att upptäckas. Sammantaget utgör detta en intressant kontext för att få en djupare förståelse för hur världsbilder värderades och rekonstruerades utifrån olika begrepp.

Forss tes är att de geografiskt kodade kategorierna gammal, ny och okänd var centrala för hur 1600-talsmänniskan betraktade sin värld i termer av kontinenter. Kontinenterna tog form som rörliga konstruktioner och där olika geografiska lager ibland överlappade varandra och ibland tillskrevs olika mening, allt beroende på betraktaren, tidpunkt och situation. Världens geografi var med andra ord situerad. Termen situerad tillsammans med performativitet är också nyckelorden för avhandlingens teoretiska begreppsapparat. Reinhart Koselleck och Quentin Skinner är centrala utgångspunkter medan definitioner av forskare som Peter Gould och Rodney White rörande ordet *map* adderas. Ordet *map* refererar då inte till en existerande karta utan snarare till en bild av ett kognitivt mönster, vilket kallas *invisible landscapes* eller *ways of viewing the world* (s. 33), med andra ord mentala kartor. Kontinenter kan därmed dekonstrueras. Som bekant baseras dessa ofta på entiteterna Afrika, Amerika, Asien, Europa och Antarktis – vilka också är en

del av en beskrivning för hur världen ser ut idag. Men sådana beskrivningar gör det ofta gällande att dessa kontinenter existerar utanför historien. Likt andra begrepp så kan Forss visa att meningen och betydelsen av dessa entiteter skiftat dramatiskt över tid och beroende på kontext.

Metodologiskt bygger avhandlingen på tre fallstudier som jämförs med varandra. Utifrån en kombination av texter, kartor och bilder analyseras hur mening konstrueras om kontinenterna, först via undervisningen i "geografi" i Sverige, sedan via reseskildringar från östra Medelhavet och Osmanska riket, och slutligen utifrån reseskildringar till kolonin Nya Sverige.

Den första delstudien bygger på en analys av ett tjugotal världskartor, lärda traktater och föreläsninganteckningar och bjuder på intressanta resultat. Forss synliggör bland annat tre olika angreppssätt för hur världens delades in och där dessa visar hur tidens geografer arbetade med att sammanfoga antikens kunskap med samtida uppfattningar, eller mentala kartor. Diskussionen kring *continuous land* sticker ut som särskilt intressant, vilket är en av de två övriga perspektiven för att definiera kontinenter: den antika respektive det historiserande perspektivet. *Continuous land* kunde föreställas som en megakontinent där Afrika, Asien och Europa länkas samman.

Den andra fallstudien illustrerar den högst komplexa miljö som östra Medelhavet utgjorde tillsammans med Osmanska riket. På denna plats sammanförs en mängd politiska, religiösa och antika geografier. Till saken hör även att Osmanska riket omfattar tre kontinenter: Europa, Asien och Afrika. Trots att fundamentet för denna världsdel var antikt kallades den inte den gamla världen, visar Forss. Jag hade dock gärna önskat att källmaterial rörande norra Afrika hade inkluderats, eller regionen som ibland gavs namnet Barbariet. Ballader av samma slag som analyseras för Nya Sverige i Delaware finns exempelvis tillgängliga. Det som

gör regionen intressant utifrån ett "världsskaparperspektiv" är att de européer och svenskar som beskriver denna region tycks ha problem med att placera in kustområdet i etablerade geografiska modeller, dels på grund av dess samtida komplexa religiösa och politisk geografi, dels beroende på dess olika historiska lager ned till antiken.

Den tredje delstudien fångar hur resenärer till den svenska kolonin Nya Sverige lämnade den gamla världen för ett besök i den nya, en annan värld. Samtidigt kunde "den nya världen" även inkludera Kanarieöarna, Amerika och Japan. Därmed blev det också oklart huruvida Amerika kunde kallas för en egen världsdal.

Det finns mycket mer intressant att nämna. En kommentar av det mer kritiska slaget är att analysen av reseskildringarna ibland upplevs ligga lite väl nära kulturmötesforskningens kunskapsintresse rörande synen på "den Andre" eller koloniala anspråk. Men Forss parerar ofta detta elegant genom sin förmåga att synliggöra och väcka intresse för det komplexa bruket av geografiska begrepp. Funderingar väcks här kring det intressanta faktum att dåtidens människor tämligen oproblemiskt tycks ha orienterat sig efter olika kartor, och ibland parallellt. Religiösa, politiska och gamla geografier stod med andra ord inte alltid i konflikt med varandra utan kunde lika gärna användas komplementärt. En annan fundering som uppstår vid läsningen är om det är möjligt att finna några strukturerande principer bland de närmast konstanta kontinentalförflyttningar dåtidens människor artikulerar. Är det exempelvis möjligt att se likheter hos dåtidens människor, oberoende av deras position i verkligheten, om liknande föreställningar eller begrepp tar form om de befinner sig på en plats som är välbekant, oklar eller obekant. Med andra ord: Hade det varit möjligt att närma sig aktörerna utifrån ett kognitivt perspektiv för att utforska människans tankeprocesser och mötet mellan hennes tänkande och världen? Forss för ett liknande resonemang om detta

på sidan 203. Möjligen kunde en sådan utgångspunkt synliggöra andra mönster givet att det är möjligt att pröva sådana frågor utifrån källmaterialet.

Till forskningen bidrar Forss med ett svenskt perspektiv på ett ämne som huvudsakligen har diskuterats utifrån ett anglosaxiskt källmaterial. Detta är viktigt. Likaså är greppet att studera relationen mellan den geografiska kunskap som producerades i svensk undervisning med den som genererades från reseskildringar ett nytt och intressant grepp. Forss lyckas här placera både vetenskapshistoria och reseskildringsforskning i nytt ljus. Även om Forss inte gör en poäng av det kan avhandlingen även läsas utifrån ett globalhistoriskt perspektiv. Då 1700-talet hör till mest populära århundradena för att skriva globalhistoria känns Forss avhandling både behövlig och fräsch. För alla de som är intresserade av 1600-talets världsbilder är Forss bok en rik källa till kunskap och inspiration till vidare forskning.

Joachim Östlund

Bland stenyxor och tv-spel. Om barn, historisk tid och när unga blir delaktiga i historiekulturen

Joel Rudnert

Malmö universitet, 2019, 358 s.

De senaste 20 åren har sett en explosion av historiedidaktisk forskning i Sverige. Vi vet nu mycket mer om hur elever närmar sig historia – vad de har med sig in i historieklassrummet, på vilka sätt de inkorporerar historiskt kunnande i sina redan befintliga kunskaper – än vi visste vid millennieskiftet. Vi har kanske ännu bättre kunskap om olika tekniker som lärare använder för att nå sina elever. En mycket stor del av denna forskning gäller gymnasiets elever och lärare, en något mindre del gäller högstadiets. Anledningen till denna fokusering på äldre barn och ungdomar kan mycket väl tänkas vara att avancerat

historiskt tänkande, eller välutvecklade historiemedvetanden, har ansetts vara en förutsättning för bra forskning och enkel forskningsdesign när elevers förhållande till historia ska undersökas. På senare år har också några få studier gjorts på mellanstadiets elever och lärare, men med en ofta ganska tydlig medvetenhet om att empirin genast kan bli svårare att tolka, kanske på grund av att de yngre barnen inte har ett lika självklart förhållande till historien.

I Joel Rudnerts avhandling får vi för ovanlighetens skull stifta bekantskap med ännu yngre barns förhållande till tid, det förflutna och historia. Rudnert tar nämligen avstamp i den för historiedidaktisk skolforskning mycket relevanta frågan hur barn utvecklar förmågan att orientera sig i historisk tid. Det är ett välkommet bidrag till ett fält som allt som oftast behandlar frågor om hur ett historiemedvetande kan utvecklas och hur elever kan få en större förståelse för historia, historisk empati etc. Den grundläggande frågan om hur och när barn överhuvudtaget utvecklar ett förhållande till historisk tid har tidigare inte getts särskilt mycket uppmärksamhet.

Rudnert tar avstamp i begrepp som historiemedvetande och historiekultur, men han lämnar tämligen snabbt de i Sverige mest upptrampade stigarna för att ta sig an uppgiften med en kulturpsykologisk, sociokulturell ingång till frågorna, med hypotesen att det är genom deltagande i historiekulturen som barnen utvecklar en historisk praktik. Främst arbetar han med Paul Ricœurs begrepp historisk tid, som konstitueras av tre kulturella redskap, som kan antas användas för att föra samman den tid som människor upplever med den kosmiska tiden. Redskapen som Rudnert arbetar med är kalendertid, generation och spår.

Metoden består i att försöka få elever att tänka kring tid genom att ge dem ett antal föremål av olika ålder och låta dem kategorisera dem. Efter en viss tidsrymd där barnen fick fria händer att kategorisera föremålen introducerades ett fysiskt

kulturellt redskap i form av en tidslinje för att på så sätt peka barnen i riktning mot tidskategorisering. Rudnert beskriver det empiriska materialet väl och det förefaller vara väldigt rikt, bestående av 31 fokusgrupper på fem skolor med sammanlagt 136 barn i åldrarna fyra till tolv år. Endast två fokusgrupper innehöll dock barn under sex år.

Rudnert presenterar sina resultat i fyra empiriska kapitel, som i tur och ordning behandlar barnens försök att bringa reda i den historiska tiden med hjälp av kalendertid (kapitel 5), generation (6), spår (7) och historiska narrativ (8). Angående kalendertiden visar författaren att yngre barn använder en viss tidspraktik, men utan att för den sakens skull ha några sakhistoriska kunskaper att placera i denna tidspraktik. Slutsatsen som Rudnert drar utifrån detta är att historieundervisningen för yngre barn bör fokusera mycket på perioder och tidslinjer, för att ge barnen möjligheter att dela upp tiden i allt finare skikt. Genom att arbeta med barn i olika åldrar kan han också visa hur barnens periodisering utvecklas till att inbegripa allt mer detaljerade kunskaper om allt kortare perioder av likheter i historien.

Vidare konstaterar Rudnert att introduktionen av tidslinjen i fokusgrupperna skapade förutsättningar för främst de äldre barnen att ägna sig åt något som mer likande historisk praktik. Detta är viktiga resultat, men det finns också risker med tidslinjen, som i avhandlingen tonas ned lite. Barnen i Rudnerts studie ville gärna undvika att ha alltför stora avstånd mellan objekten de placerade på tidslinjen, vilket också konstateras av författaren flera gånger (exempelvis på s. 153, 162). Ändå tonar Rudnert ned oron, som uttryckts i tidigare forskning, för att arbete med tidslinjer skapar mentala bilder av ett förflutet där det under långa perioder inte händer någonting. Här tycker jag nog snarare att Rudnerts empiri visar att denna oro är berättigad, även om det förmodligen finns större vinster än förluster med ett flitigt

användande av tidslinjer i undervisningen av yngre barn, då det förefaller vara en mycket framkomlig väg in i en historisk praktik.

En annan intressant del i Rudnerts avhandling är hans undersökning av huruvida barnen kan "decentrera tid", det vill säga förflytta orienteringspunkten i den historiska tiden och därmed anta andra perspektiv än det egna. Även om tidigare forskning har visat att mycket små barn kan decentrera tid gällande vardagliga händelser är det förmodligen väldigt svårt för barn att göra detta med historisk tid, då den inte bygger på egna erfarenheter. Barnen har därför också mycket svårt att förhålla sig till relationen mellan dåtid, nutid och framtid. Rudnert ställer här hypotetiskt upp ett antal nivåer i barnens sätt att hantera kalendertid där den första nivån kännetecknas av att internaliserade kulturella redskap saknas då barnen varken har en historisk referensram eller förståelse för numerisk kalendertid och därför inte kan praktisera historisk tid. Via en nivå som kännetecknas av förståelse för det förflutnas koppling till kalendertiden kommer de äldre barnen i Rudnerts studie till en nivå där det förflutna snarast används i samtal om samtida problem och möjligheter och där kalendertiden är sekundär. Rudnert menar också att det är först i detta sista stadium, som kan tänkas infalla på gränsen till tonåren, som det går att tala om historiemedvetande.

På liknande sätt undersöker Rudnert det kulturella redskapet "generation". Detta redskap använder barnen flitigt i de yngre åldrarna och det var kanske det enda sätt de hade att decentrera tid. De yngre barnen har dock i princip endast tillgång till samtida generationer och förhåller sig till de föremål som presenteras för dem med referenser till exempelvis sina mor- och farföräldrar. Det är dock när de klarar att konstruera anonyma, icke-samtidiga generationer av människor, ofta med pronomenet de, som barnen på allvar använder detta redskap för att förstå

historisk tid. Här menar också Rudnert att generationsredskapet hjälper barnen att också förstå kalenderredskapet, eftersom dessa anonyma icke-samtidiga generationer behöver en mer exakt kalendertid för att kunna sättas i korrekta sammanhang.

Det kulturella redskapet "spår", alltså historiska föremål, kan i förhållande till historisk tid brukas först när barnen kan använda föremål i rummet för att säga något om temporalitet. Kalendern och generationer kan nyttjas av barnen för att också bygga upp en kontext kring spåret, vilket på ett mycket tydligt sätt visar redskapens sammanflätning i barnens utveckling av ett förhållande till historisk tid. De använder helt enkelt det ena för att förstå det andra. Här påpekar Rudnert ett potentiellt problem med en pedagogik som bygger på att förflytta barn till historiska kontexter, som används i både skolor och på museer. Om barnen inte klarar av att decentrera tiden kommer de att förstå den här typen av "tidsresepedagogik" som att allt existerar samtidigt.

I kapitlet om historiska narrativ är det främst det narrativa schemat "framstegstanken" som Rudnert menar kommer till uttryck i barnens sätt att beskriva historien i form av meningsfulla narrativ (s. 11–14, 300–305, 322). Denna del av avhandlingen kan fungera som exempel på en glidning mellan Rudnerts resonemang om barnens spontana sätt att förhålla sig till historia och hans forskningsdesign, som är riktad mot att undersöka de kulturella förutsättningarna för barnens historiska praktik. Stundtals resonerar nämligen Rudnert som om han vill undersöka hur barnen spontant skapar mening av historien. Men barnen har satts i en situation där de får hjälp att förstå något på ett visst sätt, och huruvida de förstår, eller bara försöker vara forskaren till lags, är ibland svårare att avgöra. Det torde vara omöjligt att inte styra barnen i en särskild riktning när specifika kulturella redskap, som ska hjälpa barnen att komma fram till något förutbestämt, introduceras. Poängen är

ju tvärtom att just leda barnet mot en viss förståelse. Forskaren kan undersöka om en viss kulturellt kodad kunskap ligger inom den proximala zonen och därmed är möjlig för barnen att nå med hjälp av redskapet, men då kan heller inga slutsatser dras om hur barnen *spontant* skapar mening av historien eller av historisk tid. Det kan lika gärna vara ett uttryck för att barnen försöker göra "rätt" och på så sätt skapar mening i den direkta situationen – i ett rum med en forskare och flera andra barn, snarare än av historien.

Med det sagt vill jag också framhålla att Rudnerts metod generellt fungerar mycket bra och i de flesta sammanhang syns denna glidning i mycket liten utsträckning. Särskilt jämförelsen mellan fokusgrupper med barn i olika åldrar är mycket fruktbar för frågeställningen, och den till synes enkla uppgiften barnen i studien utför gör också att rätt saker undersöks: Hur blir egentligen barn delaktiga i historiekulturen? Rudnerts svar kan beskrivas i enkla termer: Barnen blir delaktiga genom att via historiekulturen få tillgång till kulturella redskap och därigenom avkoda hur historisk tid förstås inom ramen för den egna kulturen. Detta svar ger dock mycket viktiga lärdomar för forskningen om historiekulturer och för undervisningen i historia för yngre barn. Resultatet pekar nämligen också mot, som Rudnert uttrycker det, att historiekulturen inte bara är en manifestering av historiemedvetandet utan också en förutsättning för det (s. 324). Det är en viktig och bra avhandling som Rudnert har skrivit, och förhoppningen måste vara att hans resultat också får betydelse för hur vi undervisar i historia för yngre barn.

Henrik Åström Elmersjö

Moderna kvinnor. Modernitet, femininitet och svenskhet i svensk veckopress 1920–33

Emma Severinsson

Studia Historica Lundensia, 2018, 298 p.

The "Modern Woman" stepped onto the world stage in the 1920s. From New York to Tokyo, Paris to Buenos Aires, young women sporting short hair and wearing short dresses, makeup, and high heels provoked long-established notions of proper femininity and triggered intense controversies. Over the past couple of decades, scholars have studied this historical phenomenon in both its national and international contexts, producing a rich and varied literature. Emma Severinsson's dissertation provides a welcome addition to our existing knowledge by focusing on the reception of the Modern Woman in Sweden in the 1920s and early 1930s. At times echoing and at other times diverging from analytical insights based on other parts of the world, Severinsson offers a unique perspective on the particularly Swedish version of contemporary debates on female modernity. For this reason alone, her work should be made accessible to a broader international audience through translation.

Severinsson's work is based on a close reading of four weekly magazines targeting Swedish middle-class women, including *Charme*, *Husmodern*, *Idun*, and *Svensk Damtidning*. She complements this source base with popular novels and advice literature, also published between 1920 and 1933. As this choice of sources would suggest, Severinsson's primary concern is not the social realities of women's lives in interwar Sweden, but rather the ways in which female modernity was perceived and negotiated in popular media. According to Severinsson, central concerns in these negotiations included women's roles in a changing economy, the future of heterosexual relations, the implications of

changing standards of feminine beauty and women's involvement in sports, and the nature and consequences of women's engagement with technology.

As the service sector expanded in the early twentieth century, and in particular after 1923 when practically all positions within the growing Swedish state apparatus were opened up to female applicants, the participation of middle-class women in the labor force increased. Particularly young, unmarried women eagerly took up jobs as secretaries, typists, teachers, nurses, telephone operators, and postal clerks. As they were deemed sufficiently feminine and respectable for middle-class daughters, women's entry into such occupations did not seem to cause much concern. In fact, according to Severinsson, women's magazines often presented young, self-supporting women as embodying a positive modern femininity in contrast to "parasitic" stay-at-home daughters, who supposedly led entirely frivolous lives while waiting to get married. This juxtaposition between meaningful, independent wage labor and tedious economic dependence within the home inevitably produced larger debates in the popular press on the role and life choices of women. Yet, while marriage and motherhood remained the normative ideal, Severinsson argues that women who chose to remain single and self-supporting throughout their lives were frequently described as both happier and more content than their married counterparts.

In the face of new opportunities for female economic self-sufficiency, heterosexual relations, and particularly relations between spouses, came under scrutiny. The fact that Sweden passed a new Marriage Act in 1920, which entailed greater legal equality for wives and husbands while also easing access to divorce, only intensified public concerns regarding the future of marriage. While a certain modernization of gender relations within marriage was deemed necessary, Severinsson argues that the practical responsibility for imple-

menting such changes was placed squarely on the shoulder of wives. Women were urged to be better, more cooperative and independent companions to their husbands, yet the limits of change were also spelled out in the popular press. The subordinate position supposedly characterizing women's lives in most non-Western countries was not appropriate in a modern, progressive country such as Sweden. Yet, the excesses associated with especially American and Parisian women were equally unacceptable. Modern Swedish womanhood was to be carefully balanced between the "primitive" view of women dominating African and "Oriental" cultures and the immoderate, decadent behavior of modern French and American women, who, among other things, were known for their love of dancing with black men (p. 131). As Severinsson points out, modern Swedish womanhood was obviously a highly racialized construction.

Tightly interwoven with debates on ideal womanhood was the associated construction of a modern feminine body. Women's magazines stressed the national interest in fostering a new generation of healthy, active Swedish women; however, once again, the definition of an ideal modern female body was cast in racialized terms. The influence of contemporary racial biology came to the fore in rigidly defined physical ideals. Charts and graphs stipulating ideal height, weight, and other measurements (including the circumference of the waist, chest, thighs, wrists, and even knees!) for the modern Swedish woman regularly appeared on the pages of the popular press, typically contrasting these physical ideals with the "inferior" characteristics of other "races". As Severinsson points out, this emphasis on measuring and assessing every aspect of the female body led to an unprecedented objectification of Swedish women. It also fed into the growing emphasis on physical culture. As young Swedish women, like women elsewhere in the Western world, flocked to a broad

range of sporting activities in the 1920s, their enthusiasm for physical activities was not only praised for its potential to produce healthy, active bodies but also criticized for the potential risk of making women inappropriately masculine.

Similar concerns regarding the boundaries between what constituted positive new developments and what was deemed negative transgressions of women's natural sphere were introduced in debates on women's relationship with modern technology. Severinsson explores this through an analysis of the representation of women and cars, and especially women as drivers. While the women's weekly magazines generally presented cars as "manly machines" (p. 232), she argues that female drivers were typically seen in a positive light, as evidence of a new world that made people, including women, stronger, freer, healthier, and more courageous.

Severinsson's study is carefully researched, well-written, persuasively argued, and beautifully illustrated. It is also deeply rooted in the larger, international historiography. Due to the choice of source materials, Severinsson's scholarship focuses exclusively on the changing boundaries of middle-class femininity. Given the fact that the reconstruction of womanhood and femininity in the 1920s was a cross-class phenomenon, driven to a large extent by young working-class women, one wonders how Swedish women's magazines aimed at working-class audiences addressed social changes. The inclusion of such magazines in the analysis would have greatly enhanced the value of this otherwise fine work.

Birgitte Søland

Antologier

Den kvinnliga tvåsamhetens fri-
rum. Kvinnopar i kvinnorörelsen
1890–1960

*Eva Borgström & Hanna Markusson
Winkvist (red.)*

Appell Förlag, 2018, 368 s.

Under de senaste decennierna har ett antal forskare valt att rikta sitt fokus mot olika parförhållanden. Oftast har det varit kända och mer eller mindre samarbetande gifta par som ställts i centrum för dessa studier. Ibland har syftet varit att lyfta fram kvinnan bakom den offentligt mer erkända mannen, ibland att visa på parrelationens ofta komplexa betydelse för parternas livsverk, gemensamt eller ej. Det har också publicerats en rad samlingsvolym, där ett jämförande parperspektiv använts för att synliggöra äktenskapets strukturella funktioner, inte minst vad gäller kvinnors och mäns olika möjligheter till yrkeskarriär i kreativa och akademiska miljöer.

En bieffekt av att, om än aldrig så kritiskt, fokusera på det traditionella äktenskapets strukturella ramar blir förstas och andra typer av familjekonstellationer och levnadssätt riskerar att hamna i skymundan, däribland homosexuella parrelationer. Antologin *Den kvinnliga tvåsamhetens fri-
rum. Kvinnopar i kvinnorörelsen 1890–1960* utlovar ett efterfrågat och välbehövligt korrektiv på så sätt att den lyfter fram en rad olika kvinnopar, alla med mer eller mindre stark förankring i den svenskspråkiga kvinnorörelsen i Sverige och svensktalande Finland runt förra sekelskiftet och en bit in på 1900-talet. Efter ett introducerande kapitel av redaktörerna Eva Borgström och Hanna Markusson Winkvist skriver Eva Helen Ulvros om Sophie Elkan och Selma Lagerlöf, Lisbeth Stenberg om Alexandra Gripenbergs relationer till Toini Topelius och Maria Cederschiöld, Ulla Wikander om Vera Hjelt och sin egen

mormor Victoria Heikel, Beatrice Christensen Sköld om Karolina Widerström och Maria Aspman, Eva Borgström om Lydia Wahlström och Anita Nathorst, Lars Gärdfeldt om den okända småskollärarinnan Anna Welander och hennes svärmeri för Lydia Wahlström, Carina Burman om Klara Johanson och Ellen Kleman, Hanna Markusson Winkvist om Beth Hennings och Gina Leffler, samt Irene Andersson om Eva Andén och Lisa Ekedahl. Dessutom skriver Ulla Manns ett avslutande kapitel som tar ett större grepp om historieskrivning och läsning av historiska texter, med Ellen Kleman och Alexandra Gripenberg som exempel på författare kring förra sekelskiftet som i direkt eller indirekt polemik mot en ellenkeysk moderlighetsideologi ville spegla kvinnorörelsens historia på ett sätt som också kunde lämna plats för alternativa levnadssätt för kvinnor.

Tyvärr tar inte redaktörerna tillfället i akt att anknyta till den tidigare forskningen om heterosexuella par, även om den nämns i förbifarten. Det gör att en del av antologins potential går till spillo. I stället ställs paren i relation till två andra forskningslägen: kvinnorörelsens historia och Foucault-inspirerade varianter av homosexualitetens idéhistoria. Homosexualitetens idéhistoria har som redaktörerna konstaterar främst fokuserat på konstruktionen av manlig homosexualitet och dess koppling till sexologins framväxt. När blicken riktas mot kvinnor uppdragas andra genealogier och det är också delvis andra begrepp och föreställningar om icke-normativ kärlek, sexualitet, vänskap och samlevnad som kommer upp till ytan. Redaktörer och författare har även i hög grad valt att skildra förhållanden och känslor med hjälp av aktörernas egen terminologi, och ord som "lifsmakt", "trollmakt", "vänskapsbolog", "kvinnoökärlek", "hemkumpanskap", "svärmeri", utan att för den sakens skull låta formuleringarna skyla över det faktum att det i de flesta av de fall som skildras i antologin tyckts ha handlat om mer än vänskapsrelationer. Det är bra.

Luckargument anføres också i relation till kvinnorörelsen, där det hävdas att den stora förekomsten av kvinnopar i kvinnorörelsen knappast alls lyfts fram i tidigare forskning, och antyds att fenomenet har mer eller mindre aktivt mörkats. Det här får väl sägas vara en sanning med modifiering, då flera av de relationer mellan kvinnor som behandlas i boken – och andra i samma kretsar – är omskrivna i ett antal tidigare studier, av författare som medverkar i antologin men också av andra. Att det behövs mer och samlad forskning är dock tydligt, och då inte minst i frågan om vad förekomsten av alla dessa kvinnopar *betydde* för kvinnorörelsen.

Några av de starkaste insikterna jag tar med mig efter läsningen av antologin är sådana som inte riktigt tematiseras i den. Kanske mest slående är hur ett flertal kapitel – i motsats till vad bokens titel kan få en att tro och vad flera av författarna verkar ta som utgångspunkt – visar hur sekelskiftets allt mer hegemoniskt maternalistiska kvinnorörelse *inte* fungerade som ett frirum för kvinnor som levde utanför den heterosexuella matrisen. Kanske är detta en insikt som nått redaktörerna under arbetets gång; i förordet resonerar redaktörerna om frirummet i mer abstrakta och tidsliga termer och förklarar att "*frirum* i denna antologi anspelar på det sociala och kulturella utrymme som uppstod i skärningspunkten mellan en äldre, borgerlig syn på kvinnors vänskapsförbund, alltså romantisk vänskap, och den moderna tidens nya möjligheter för kvinnor".

Kvinnorörelsen under detta öppna skede framstår efter läsningen av denna antologi som en ideologiskt djupt splittrad rörelse. Flera texter vittnar närmast om ett lågintensivt inbördeskrig med Ellen Key och hennes supportrar på ena sidan och på andra sidan feminister som Alexandra Gripenberg och andra som kämpade för en öppnare, icke könskomplementär definition av kvinnlighet, mot särlagstiftning och så vidare. Som Ulla Manns påpekar kan en medvetenhet om den historiska och personliga kontexten här bidra till att nyansera den

ibland förenklande uppdelningen mellan likhets- och särartsfeminism och visa på att motståndet mot det könskomplementära tänkandet också kan ha haft en queer dimension. För den som uppenbart inte passade in i den rådande kvinnlighetsnormen var det knappast möjligt att helhjärtat omfamna en begränsande moderlighetsideologi. Men det var samtidigt knappast heller möjligt att inte alls vara feminist.

Kvinnorörelsen drog således till sig kvinnor som av olika skäl ville eller behövde leva på andra sätt än de gängse. Men det var uppenbarligen få som talade öppet om kärlek mellan kvinnor, vare sig i kvinnorörelsen eller i samhället i övrigt. I den mån det talades om den användes omskrivningar, metaforer och kodord. Sedd som helhet framstår alltså kvinnorörelsen knappast som någon frizon där kvinnor kunde vara mer öppna med sin kärlek till varandra än i samhället i övrigt, utan snarare som ett ganska brokigt nätverk dit kvinnor som drogs till andra kvinnor såväl som kvinnor som av andra skäl inte slöt an till den heterosexuella familjenormen – för att de var ogifta eller för att de helt enkelt ville ha en yrkeskarriär – drevs av nödvändighet och ren självbevarelsedrift, för att på gemensam front kunna kämpa för lika rättigheter och möjligheter som män.

Däremot visar boken på ett övertygande och intressant sätt på förekomsten av en eller flera subkulturer inom kvinnorörelsen, eller med en eller annan fot inom den, där det gick att vara mer öppen med sin sexuella läggning. Många kvinnopar umgicks med varandra i olika informella konstellationer. Dessutom verkar det faktum att vissa kvinnor levde med varandra i äktenskapsliknande förhållanden ha varit ganska känt även utanför subkulturen.

Några systematiska jämförelser görs inte mellan paren i boken. Det hade inte heller varit helt lätt att göra. De olika författarna har för det första tvingats utgå från väldigt olika källagen, där mycket material har förstörts. I flera fall finns bara den ena partens brev bevarade, i andra fall får man

leta efter brev från båda parter i andras brevsamlingar. För det andra är det väldigt olika karaktär på de parförhållanden som skildras. I vissa fall handlar det om mångåriga samborelationer, i andra fall om mer flyktiga förbindelser, icke-monogama konstellationer, eller rentav ensidiga förälskelser. Vissa av exemplen, som Vera Hjelts ihärdiga uppvaktning av den många är yngre och lyckligt gifta Victoria Heikel, eller Anna Welanders förföljelseartade besatthet av Lydia Wahlström, tycks, hur intressanta de än är, knappast spegla parrelationer enligt någon gängse definition, även om de möjligen passar in under redaktörernas egen väldigt vida definition av (kvinno)par som ”en gemenskap mellan två kvinnor som har en nära relation med varandra, som har en tydlig början och som varar över tid”.

Att varken redaktörer eller medförfattare alls anknyter till tidigare forskning om heterosexuella par är som sagt också synd, eftersom här verkligen hade funnits möjlighet till intressanta jämförelser. Här finns en uppgift för framtida historiker. Säkert finns det också i arkiv och gömmor en hel del ytterligare efterlämnat material från andra kvinnor i relationer med andra kvinnor att bygga vidare forskning på, trots att mycket också försvunnit eller aktivt förstörts.

Annika Berg

Anti-Fascism in the Nordic Countries. New Perspectives, Comparisons and Transnational Connections

Kasper Brackén, Nigel Copley & Johan A. Lundin (red.)

Routledge, 2019, 290 s.

Trots den strida strömmen av litteratur om Norden under mellankrigstiden och andra världskriget finns det inte så värst mycket skrivet om antifascism och antinazism, framhåller Kasper Brackén och Johan Lun-

din i introduktionen till den här antologin. Det är ju en välgrundad iakttagelse och gör att boken blir ett välkommet bidrag till forskningen på området.

Tillkomsten är typisk för hur det brukar gå till nu för tiden. Några av författarna träffas på en internationell konferens, i det här fallet European Social Science History Conference 2016. De kommer överens om att de ut en antologi och bjuder in till en konferens om nordisk antifascism, där olika författare bidrar med texter, sedan diskuteras de nästan färdiga bidragen på nästa ESSHC-konferens 2018. En fördel med det här arbetssättet är att man med begränsade resurser kan presentera ett viktigt område för en internationell publik. Man får också en god bild av det rätt spretiga forskningsläget. Men man får också dras med några typiska problem i den moderna produktionen av historisk forskning.

Både tidskrifter och konferensarrangörer ger bidragstagarna allt mindre utrymme för papers, presentationer och artiklar. Den här antologin innehåller till exempel en introduktion, 16 kapitel och en avslutning. Det blir mellan 15 och 20 sidor per bidrag, inklusive litteraturförteckningar. Även teoretiskt inspirerad historieskrivning kräver rätt fyllig empiri för att bli givande och det är det svårt att få plats med på 15 sidor. Och det finns en tendens i den moderna historiediskursen att lösa utrymmesproblemet med att vara utförlig om enskilda exempel, ibland till och med att man bläser upp enskilda fall på bekostnad av en bredare överblick.

Det problemet finns också i den här antologin. Kan man verkligen ge en god bild av SSU:s antifascistiska arbete genom att studera ett enda distrikt, Skånedistriktet, som Johan Lundin gör? Och visst var läkaren Gunnar Dahlberg, som efterträdde den kände rasbiologen Herman Lundborg som chef för Statens institut för rasbiologi, en intressant aktör, men Martin Ericsson fastnar lite väl länge vid ett bråk med nazisterna på ett möte där han föreläste.

Utöver introduktionen och avslutningen är boken indelad i fyra delar. Den första delen behandlar antifascismen utanför vänstern, den andra ungdomlig aktivism och militant motstånd mot fascisterna, den tredje kulturfronterna och de antifascistiska intellektuella och den fjärde antifascism i efterkrigsvärlden. En diskussion om definitionen av begreppet antifascism får man först i avslutningen, av den särskilt inbjudna engelske forskaren Nigel Copsey. Någon diskussion av begreppet fascism finns dessvärre inte alls. Det här bidrar till den spretiga karaktären på boken, men den öppna attityden till nyckelbegreppen var nog nödvändig – det är svårt att samla så många forskare kring gemensamma definitioner av nyckelbegreppen.

Som läsare har man anledning att hoppas på jämförelser mellan de nordiska länderna i en sådan här volym, men det är bara norrmannen Ole Martin Rønning som själv gör en genomförd empirisk jämförelse, av kulturfronterna i Danmark, Norge och Sverige. Även Knut Dörum, som skriver om konservativa fascist sympatier i Norge, drar vissa intressanta paralleller till de andra länderna. I övrigt dominerar forskning om det egna landet helt.

Hur viktig var då antifascismen i Norden? Kan man förklara fascismens och nazismens svaghet i Norden med antifascismens styrka? Nej, antologin ger inget stöd för en sådan förklaring, även om vissa författare har en tendens att överdriva det enskilda antifascistiska exemplets betydelse. Det finns en förväntan, som man ibland ser på raderna, ibland mellan dem, att den starkaste antifascismen fanns till vänster om socialdemokratin. I del 1 finns dock bra studier av liberal och konservativ antifascism, vilket motverkar en alltför enögd syn på problemet. Dörums kapitel om striden mellan fascistiska och demokratiska krafter i de konservativa partierna i Norden är tankeväckande. Frågan är om inte just den striden var viktigast då det gällde att sätta gränser för fascism och nazism och att de konservativa partier-

nas ledningar gjorde en central insats för demokratin genom mycket tydliga gränsdragningar mot pronazistiska strömningar, särskilt i högerpartiernas ungdomsförbund.

Det sågs inte särskilt mycket om fascismen och nazismen i Norden i den här boken. Men även efter att ha läst den menar jag att den avgörande förklaringen till nazistpartiernas svaghet var att de misslyckades så påtagligt i de allmänna valen – väljarkåren i Norden vände nazistpartierna ryggen, vilket ledde till besvikelser och kriser i partierna, ibland till nedläggning. Och de många exemplen på antifascistiska aktiviteter demonstrerar snarast antifascismens splittring och svaghet, inte dess styrka och övertygande insatser. Den tyska kommunisten (och antistalinisten) Willi Münzenberg grundade 1938 den antinazistiska tidskriften *Zukunft*, som också hade ett nordiskt nätverk, men antalet prenumeranter i hela Norden torde ha rört sig om 500–600, skriver Bernhard H. Bayerlin. I Danmark, Norge och Sverige grundades i mitten av 1930-talet Kulturfronter, som ett led i Kominterns enhetsfront uppifrån-taktik, men särskild den svenska Kulturfronten var så svag att den knappast kunde ha fått någon effekt alls.

Antifascister fanns på hela den politiska skalan, från den demokratiska högern till stalinister. Just mångfalden och den ideologiska splittringen bidrog till antifascismens svaghet. Aktivister i olika läger hade mer på agendan än bara antinazism eller antifascism, vilket gjorde det svårt för dem att enas och att samordna arbetet. Splittringen inom den internationella kommunistiska rörelsen gjorde inte saken enklare. Moskvarättegångarna och Stalins brutala utrensningar av politiska motståndare, även bland kommunister från andra länder som uppehöll sig i Sovjet, ledde till splittring i de antifascistiska lägren och än värre blev det efter paktens mellan Stalin och Hitler i augusti 1939.

Ett par av bidragen rör efterkrigstiden. Andrés Brink Pinto och Johan Pries skri-

ver om kampen om Karl XII-firandet i Lund ca 1990–2010. De hämtar teoretisk inspiration från Charles Tilly, som talat om politiska rörelers rumsliga anspråk. De skiljer sedan mellan rummet som en offentlig arena, reglerad i lagstiftning och kontrollerad av polisen, och rummet som plats för strider om den fysiska kontrollen av samma slag som gatugängens strider, det som kallas *turf war* på engelska. Den rumsliga analysen är intressant och visar hur aktörernas strategier växlar mellan att få vara i det offentliga rummet och att själva kontrollera rummet. Antifascisterna i det här fallet är AFA, Antifascistisk Aktion, men författarna skriver inte så mycket om AFA utan berättar historien ur AFA:s perspektiv. Det är kontroversiellt, med tanke på att AFA då gärna använde våld som politisk metod och att författarnas viktigaste slutsats gäller vilken typ av våld som är mest effektiv för att stoppa nazisternas marscher. (Att många antifascister ogärna deltar i AFA:s aktioner just på grund av våldet säger Brink Pinto och Pries inget om.) Man kan se detta som ett exempel på Nigel Copeys avslutande rekommendation att skriva antifascismens historia som den uppfattades och tolkades av aktivisterna själva. Det, menar jag, är en alltför begränsad ambition.

Klas Åmark

War Remains: Mediations of Suffering and Death in the Era of the World Wars

Marie Cronqvist & Lina Sturfelt (eds.)

Nordic Academic Press, 2018, 220 p.

Imagining war is the curse of our violent world. The contributors to this book ponder this point and offer us a thoughtful and original contribution to the literature surrounding the linguistic turn in war studies. By that, I mean that over the last 20 years, the cultural history of war has found a growing readership, and

within that group, more and more people attend to the way in which different media and languages act as what I term “filters” through which we see war. Concentrating on mediation enables the contributors to explore the different strategies and valences of form and format in fiction, in humanitarian reporting and journalism, in radio journalism, in documentary film, in post-1945 comic strips and in Swedish men’s magazines. The timeframe of war is from 1914 to the 1970s, and the material used by the authors is primarily drawn from Sweden and the United States, but the range of reference in these articles is much broader than that. With the exception of the cover, taken from one of Käthe Kollwitz’s lithographs of women in mourning, the authors move away from the British, French, and German sources that have informed previous scholarship in this field. With one exception, the authors have an affiliation with Lund University. Here, we see the fruits of a long conversation among young scholars working across disciplines to develop new approaches in relation to our understanding of the ways in which we use different languages, art forms and media to make sense of war.

This collection of essays brings together media studies and memory studies in very useful ways. All essays show that formal features of press journalism, photojournalism or comic books frame the vivid images we make from their representations of war. The same is true for fiction, discussed here by Sofi Qvarnström in her essay “Regarding the pain of mothers”, but to a degree this book takes us in new directions. Sara Kärholm’s discussion of the American EC comic book series offers striking points regarding the use of dead bodies as points of departure and return in the narratives developed therein. Laura Saarenmaa’s discussion of the proximity of stories about the Nazis and visual erotica in Swedish men’s magazines in the 1960s and 1970s raises interesting points regarding both Swedish male sexuality and the

reverberations of transnational discussions on the Holocaust in these years.

Other contributors make striking comments on more mainstream materials. Marie Cronqvist’s discussion on John Hersey’s classic prose portrait of six survivors of the bombing of Hiroshima makes interesting use of Mulhmann’s notion of ‘decentring journalism’ as a way of disturbing binary visions of us and them in confronting the victims of war. Lina Sturfelt in a good way shows the visceral effects of concentrating on the suffering bodies of children in her account of the journalism associated with the Swedish Save the Children Fund.

The authors all share a focus on the visibility of war narratives, including (or especially) in prose, where we see through the mind’s eye. This is an essential insight at the core of the cultural history of war in the twentieth century and beyond. The arrival of new technologies from 1914 onwards has opened the optics of war to mass populations. Censorship was rendered impotent when every soldier had a Kodak Vest Pocket camera or a friend who had one. Photography was essential in registering the civilianization of war, its tendency to obliterate the distinction between civilian and military targets and to ensure that the majority of those who were casualties of war were not soldiers. The bodies of children became vivid bearers of this message, then as now.

This collection is to be welcomed for bringing Scandinavian evidence into the discussion far too long dominated by Western Europe materials and preoccupations. It would be interesting to see what these authors would make of archives and evidence elsewhere, set against the case studies they have completed in this volume. For example, humanitarian photography, of the kind taken by Armin Wegner during the war itself, made the case for both aid and recognition of the plight of the survivors of the Armenian genocide. Did his brave act of photographing the survivors – many

of them children – while still serving as a nurse in the German army posted to Ottoman Turkey produce a different effect compared to the many instances of photography prominent in the work of the Save the Children Fund in a number of countries? Does the context of war differ from that of post-war in measuring the mediation of war experience? And there are other comparisons that need to be made. *Bandes Dessinées* focusing on the Great War and its horrors, a genre still popular today in Belgium and France, invite comparison with the EC comics discussed in this volume. In such a comparison, the importance of anarchist and anti-clerical

traditions in Belgium and France serving as cultural archives for savage satire like *Charlie Hebdo* must be acknowledged. This Catholic cultural heritage was (and still is) largely missing in the United States, let alone in Scandinavia, once more illustrating that cultural history must be comparative in order to realize its potential as a powerful part of our understanding of war and its aftermath. The editors and contributors to this volume deserve our gratitude for moving this project forward. Seeing it through is a task that is yet to be done.

Jay Winter

Mindre uppmärksammade historiska jubileer

Originalteckning för *Scandia* av Fredrik Tersmeden

